

Література

1. Галич О.А. Жанрова система документальної літератури // Документалістика на порозі ХХІ століття: проблеми теорії та історії. – Матеріали Всеукраїнської наукової конференції 18–19 вересня 2003р. – Луганськ, 2003. – С. 20–28.
2. Нижникова Л.В. Письмо как тип текста. Автореферат дис. канд. філол. наук / Нижникова Лариса Викторовна. – Одеса, 1991. – 17 с.
3. Кузьменко В. Письменницький епістолярій в українському літературному процесі 20–50-х рр. ХХ ст. / В. Кузьменко. – К. : Просвіта, 1998. – 306 с.
4. Тарнавський М. Між розумом та ірраціональністю : проза Валер'яна Підмогильного / Максим Тарнавський. – К. : Унів. вид-во «Пульсари», 2004. – 232 с.
5. Підмогильний В. Листи з Соловків / В. Підмогильний // Вітчизна. – 1988. – № 2. – С. 94–105.
6. Подмогильный В. // Дружба народов. – 1989. – № 9. – С. 185 – 192.
7. Мельник В.О. Суворий аналітик доби : Валер'ян Підмогильний в ідейно-естетичному контексті української прози першої половини ХХ століття. – К. : Ін-т літ-ри ім. Т.Г. Шевченка, 1994. – 320 с.
8. Шевчук В. У світі прози Валеряна Підмогильного / Валерій Шевчук // Підмогильний В. Місто: Роман, оповідання. – К. : Дніпро, 1989. – С. 5–12.

ДМИТРИК І. О.

ВЗАЄМОДІЯ ТА ОПІР У ВІДНОСИНАХ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ ТА ІНТЕЛІГЕНЦІЇ В ПЕРІОД НЕПУ

Протягом радянського періоду історії не тільки фактичне становище, але й позиціонування в офіційних джерелах статусу окремих верств суспільства було диференційованим. Окремої уваги заслуговує взаємодія влади та інтелігенції, яку можна охарактеризувати як перманентний тиск/співробітництво/змагання. Введення нової економічної політики у 1921 р., яка вимагала зміни ідеологічної концепції розвитку країни, не додавало визначеності цим стосункам. На відміну від чітко окресленого місця та ролі в структурі держави робітників та нужденних селян представникам інтелігенції, що до того мали цілком ворожий статус, ніби пропонували об'єднати зусилля з владою, проте не гарантували безпечного та тривалого співробітництва.

Зважаючи на нагальну потребу мирного будівництва у зруйнованій та ізольованій країні, що неможливо було здійснити без широкого залучення фахівців з різних галузей знань, влада змушена була зняти з людей інтелектуальної праці тавро «шкідливих елементів». З весни 1921 р. у більшовицькому керівництві взяла гору так звана «м'яка» лінія стосовно інтелігенції. Вона передбачала обмеження цензури, надання можливості працівникам розумової сфери публічно висловлювати свої погляди, намір боротися зі «спецеїдством» тощо [1, с. 167].

В офіційних документах наводилась аргументація на користь лояльного або позитивного ставлення до представників інтелігенції. Так, магістральні думки стосовно рівня довіри нової влади до вчительства відображені в листі ЦК РКП(б) від 18 вересня 1921 р. до всіх комітетів партії «Про роботу серед працівників освіти». В межах нового політичного курсу місцеві партійні організації мали «відмовитися від свого традиційного до цього часу ставлення до робітників освіти, як до саботажників, якими вони давно перестали бути, якщо навіть колись і були. Ми повинні зрозуміти, що таке ставлення в сучасний момент є великою помилкою, яка серйозно шкодить справі радянського будівництва. Робітники освіти, в більшості декласовані інтелігенти, лише поглядами та культурними звичками пов'язані з капіталістичним режимом, соціально зовсім не зацікавлені в його поверненні, і ми повинні зробити все можливе для того, щоб цю дуже корисну суспільну групу втягнути в інтереси та творчу роботу Радянської держави, всебічно допомагаючи їй остаточно та якомога швидше позбутися того нерозуміння значення та сенсу подій, які відбуваються, історичної епохи, яке безпосередньо після Жовтневої революції кинуло її частину до табору ворогів Радянської влади» [2, с. 444].

Матеріальне становище вчителів визнавалося авторами цього документу як «виключно скрутне». Конкретних засобів його полегшення наведено не було, оскільки головна увага в листі приділялася корекції суспільно-політичної свідомості освітян в сенсі їх «перетягування» на бік більшовиків.

Раптове переосмислення відносин з цією професійною категорією можна пояснити тим, що в досить складний для влади час голоду та невпевненості у підтримці населення профспілка працівників освіти була єдиною організацією, осередки якої досить щільно охоплювали не тільки міську, але й сільську частини республіки. Тож, інтерес до педагогів був обумовлений тим, що вони могли і мали стати агентами і провідниками певних соціальних програм в першу чергу на селі. По-перше, їх думку поважали, по-друге, селяни сприймали освітян як своїх, а до приїжджих лекторів та агітаторів ставилися з недовірою.

Саме тому з 1924 р., коли у партійних постановах почали з'являтися не тільки завдання втягнення вчителів в громадську та культурну діяльність, але й турбота, хоча б декларативного характеру, про підвищення рівня життя названої соціальної групи, її об'єктами частіше ставали сільські педагоги. Так, в постанові ЦК РКП(б) від 4 березня 1924 р. «Про роботу серед сільського вчительства» зазначалося, що парторганізації мають приділяти увагу матеріальним потребам сільських освітян, тому що «подальше поліпшення матеріального становища ... є необхідною передумовою успіху як політико-освітньої роботи серед самого вчительства, так і його громадсько-культурної роботи на селі» [2, с. 446]. Згідно з цією постановою парторганізації мали підтримувати

відділи народної освіти та органи спілки в галузі підвищення заробітної плати сільського педагога, своєчасної її виплати, забезпечення паливом, освітленням і т. ін.

В резолюції XIII з'їзду РКП(б) «Про роботу на селі» від 23–31 травня 1924 р. також фігурує положення про необхідність збільшення заробітної плати сільського вчителя [2, с. 446]. Крім того, XIII з'їзд РКП(б) підтвердив курс на наближення основної маси вчительства до радянського будівництва.

Не дивлячись на артикульоване визнання владою необхідності позитивної взаємодії з різними групами інтелігенції, обумовлене неспроможністю без такої взаємодії вирішувати економічні та політичні проблеми, внутрішній конфлікт не вирішився. Репресивна складова стосунків зі спеціалістами з різних галузей знань повністю не зникла (яскравим прикладом була депортація відомих представників інтелігенції у 1922 р.). Обидві сторони не мали причин довіряти одна одній.

Більшовики відверто заявляли про завдання створення нової інтелігенції з «вірним» соціальним походженням та світоглядом. Вона мала з'явитися завдяки навчанню й виховання молоді в радянських професійних навчальних закладах, «комуністичному перевихованню» старої генерації нерадянської інтелігенції та упровадженню інституту «висування» [3, с. 13].

Період 1923–1925 рр. у стосунках влади та інтелігенції можна умовно назвати періодом дискусій. В цей час влада активно прагнула налагодження діалогу з буржуазними фахівцями. Він здійснювався у формі літературно-публіцистичної і наукової полеміки на сторінках партійної, радянської та незалежної преси, а також в диспутах між представниками влади та інтелігенції. В УСРР ці дискусії про роль інтелігенції тривали у контексті розв'язання завдань партійного курсу коренізації [1, с. 170–171].

Слід враховувати, що не тільки влада ситуативно встановлювала характер своїх відносин з цією соціальною верствою. Інтелігенція за визначенням не може мати уніфікованого погляду на суспільні процеси. В період значних суспільно-політичних трансформацій діапазон думок та поведінкових моделей стає величезним. В період НЕПу дехто протидіяв чи сперечався з представниками влади та партії, дехто емігрував, дехто розділяв та активно підтримував позицію керівництва країни, дехто просто продовжував працювати в своїй галузі, намагаючись дистанціюватися від політичних перетворень.

Як зазначив М. М. Кузьменко, значна частина науково-педагогічної інтелігенції дотримувалася політичного нейтралітету, не полишаючи наукової та викладацької діяльності. Серед ініціатив більшовиків були такі, що швидко завойовували симпатії інтелігенції. Політика українізації сколихнула патріотичні почуття українських освітян, дослідників, творців, а лібералізація економічного життя та відносна суспільна

стабілізація стримала так звану старорежимну професуру від еміграції. Дві третини професорсько-викладацького складу реорганізованих ІНО становили представники дореволюційної генерації, серед яких були відомі вчені [4, с. 21].

Суперечливим в період НЕПу було становище спеціалістів. З одного боку, влада декларувала підкреслено позитивне відношення до них. В.І. Ленін, створюючи в січні 1922 р. «Проект тез про роль та завдання профспілок в умовах нової економічної політики», проголосив чіткий намір надати спецам, яких визначав як особливий соціальний прошарок, умови, за яких вони б почувалися в соціалістичній державі краще, ніж в капіталістичній у відношенні матеріальному, правовому, ідейному та т. ін. [5, с. 350]. Зрозуміло, що наведена оцінка віддзеркалює не стільки повагу до дослідників та представників інженерно-технічного складу підприємств, скільки нагальну потребу у відбудові та налагодженні ефективної роботи промисловості.

З іншого боку, за даними дослідниці О. К. Міхеевої на місцях (на рудниках Уралу та Донбасу) із введенням нового курсу поширилися випадки вбивств інженерів робітниками. Такі факти зазвичай отримували широкий розголос і підтримку в робітничому середовищі та супроводжувалися вимогами звільнити убивць [6, с. 98]. До класової ненависті з боку робітників призводило помітне зростання рівня життя технічних фахівців на фоні сформованого у попередній період ставлення до них, як до ворогів радянської влади.

У партійному середовищі також не було єдиної думки стосовно доречності забезпечення інженерам майже дореволюційного матеріального становища: лунали пропозиції компенсувати економічні поступки «старим» спеціалістам посиленням над ними політичного контролю.

Архівні документи свідчать, що на місцевому рівні партійними органами було винайдено цікавий механізм взаємодії з технічною інтелігенцією: створення умов для розколу та протистояння різних її груп одна одній. Розраховували на роздмухування внутрішніх суперечок в середовищі технічних спеціалістів, певні категорії якої повинні були заблокувати діяльність «старих», реакційно налаштованих фахівців [6, с. 100].

Отже, взаємини радянської влади та інтелігенції в 1921–1928 рр. не були сталими та однозначними. Постійний характер мало намагання використати інтелектуальний потенціал, науковий або творчий досвід фахівців з різних галузей знань в розбудові країни та соціалістичного суспільства. Цього можна було досягти різними засобами (від заохочення та створення умов для співробітництва до примусу), весь спектр яких залучався. Ще однією виразною тенденцією було паралельне формування «своїєї» ідеологічно відданої інтелектуальної еліти. З боку інтелігенції реакція на нові історичні умови діяльності була різною.

Література

1. Коляструк О. А. До проблеми взаємин більшовицької влади з інтелігенцією у 1920-ті рр. / О. А. Коляструк // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки : зб. наук. пр. / Ін-т історії України НАНУ. – К., 2007. – Вип. 17. – С. 167–173.
2. Народное образование в СССР. Общеобразовательная школа. Сборник документов. 1917 – 1973 гг. / Составители: А. А. Абакумов, Н. П. Кузин, Ф. И. Пузырев, Л. Ф. Литвинов. – М.: Педагогика, 1974. – 560 с.
3. Анпілогова Т.Ю. Гуманітарна інтелігенція Донбасу в період нової економічної політики (1921 – 1928 рр.): Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Т.Ю. Анпілогова; Східноукр. нац. ун-т ім. В.Даля. – Луганськ, 2006. – 19 с.
4. Кузьменко М.М. Науково-педагогічна інтелігенція УСРР 20 – 30-х рр. XX ст.: еволюція соціально-історичного типу: Автореф. дис... д-ра іст. наук: 07.00.01 / М.М. Кузьменко; Харк. нац. ун-т ім. В.Н. Каразіна. – Х., 2005. – 25 с.
5. Ленин В.И. Проект тезисов о роли и задачах профсоюзов в условиях новой экономической политики // Полное собрание сочинений: в 55 т. / В.И. Ленин. – М.: Изд-во политической литературы, 1967–1975. Т.44: июнь 1921–март 1922. –1970. – С.341–353.
6. Міхеева О.К. «Спецеїдство» та «спецоманія» : радянська влада та інженерно-технічні фахівці Донбасу на початку 1920-х рр. / О.К.Міхеева // Схід. – 2014. – № 2 (128). – С.96–101.

Дойчик М. В.

РОЛЬ УНІВЕРСИТЕТУ У ВИХОВАННІ ГІДНОГО ГРОМАДЯНИНА: ДОСВІД АКАДЕМІЧНОЇ ЧЕСНОСТІ

Як виховати повагу до закону? Як допомогти людині зрозуміти свою роль в суспільстві як громадянина? Як прищепити їй почуття вільності від будь-кого особисто? Саме це складне завдання лягає на плечі педагогічної спільноти. Педагогічна наука завжди виступає проти егоїзму. Але саме здоровий егоїзм у ліберальному сенсі зараз потрібен новому поколінню, і полягає він у сильному бажанні не залежати ні від кого особисто і бути самодостатнім у межах «правил гри», які визначає закон [1, с. 175].

Система освіти є одним з найбільш важливих чинників зміни свідомості сучасної української людини. З огляду на це, від світоглядного змісту та якості освіти залежить те, яким чином будуть формуватися суспільні відносини, на яких цінностях, принципах, ідеях.

Роль університету у вихованні поваги до закону і віри у власні можливості є визначальною. Саме тут зростає нове покоління національної еліти, яке через декілька років буде приймати основні рішення. Саме від неї буде залежати те, які відносини будуть складатися в економіці, бізнесі та соціальній сфері. Якщо ми маємо за мету створити правове суспільство на зразок європейських та північноамериканських країн – наші молоді фахівці повинні вчитися не тільки професійним навич-